

ÇANAKKALE SAVAŞLARINDA MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK)*

MİTHAT AYDIN**

Sayın rektör yardımcılarım, sayın dekanım, sayın yüksekokul müdürüm, üniversitemizin çok kıymetli öğretim elemanları, sevgili öğrenciler hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Durmuş Hocamın da dediği gibi Çanakkale Türk ordusunun ve milletin kahramanlık destanıdır. Emperyalist dünyaya meydan okuyan direnişin çelikleşmiş bir ifadesidir. Yakup Kadri'nin deyimiyle -gençlik yıllarında- Türk milletinin beklediği kahramanı (Mustafa Kemal Atatürk'ü) bulduğumuz coğrafyadır. Mustafa Kemal'in Atatürk olduğu coğrafyadır. Dolayısıyla bu bildirimde Çanakkale Savaşı'nın Atatürk boyutunu ele almaya çalışacağım.

Mustafa Kemal'in Çanakkale'de oynamış olduğu rol 18 Marttan sonraki kara savaşları sırasındadır. Yani deniz savaşlarının bitip İngilizlerin özellikle de İngiltere savaş bakanı Churchill'in planladığı kara savaşları sırasında oynadığı roldür. 18 Martta Çanakkale'de deniz savaşlarının bitiminden sonra İngiltere için bir dış sefer kaçınılmazdır. Çünkü onlar deniz savaşlarını İngilizlere indirilen bir darbe olarak görüyorlardı. Dolayısıyla İstanbul'a ulaşmak bir an önce gerekliydi. Hatta şunu ifade edeyim. Gerek Sevr, gerekse Lozan görüşmelerinde sırasında İtilaf Devletlerinin Türkleri suçladıkları nokta buydu. Diyorlardı ki, "siz Çanakkale'de İtilaf devletlerine ciddi kayıplar vererek dünya savaş'ını en az iki yıl uzattınız." Bu nedenle özellikle de Loyd George'un ifade ettiği gibi Türkler, bir an evvel sökülüp atılmalıydılar. Bu nedenle, İngilizlere göre savaşın suçlusu Türklerin en ağır şekilde cezalandırılması gerekirdi. Savaş sonunda da en ağır anlaşmalardan birini Türklerle imzalamaları bir tesadüf değildir.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Mustafa Kemal Sofya'da Askeriateşelik görevini yürütüyor. Savaşın başladığını haber alınca da, Enver Paşa'ya çektiği telgrafta kendisine cephede arkadaşları ile birlikte savaşacak bir görevin verilmesini istemiştir: "*Bütün memleketin bence bariz bir felakete atılmış olduğunu gördükten ve bütün Türk ordusunun, bu muhakkak felaketi, ne olursa olsun, mani' olmak için kanını dökmeye hazırlanmasından başka çarenin kalmadığını anladıktan sonra, benim hâlâ Sofya'da Kordiplomatik içinde, rahat salon hayatı geçirmeliğime imkan olabilir miydi.*" Baş Vekalet "*Sizin için orduda daima bir görev mevcuttur. Fakat Sofya Ateşemiliterliği'nde kalmanız daha mühim telakki edildiği içindir ki, sizi orada bırakıyoruz*" şeklinde cevap verince Mustafa Kemal Paşa, "*Vatanın müdâfa'asına ait fiilî vazifeden daha mühim ve acil bir görev olamaz. Arkadaşlarım*

* 17 Mart 2015 tarihinde Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü tarafından düzenlenen "100. Yılında Çanakkale Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk Paneli"ne sunulan konferansın metnidir.

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli

muhârebe cephelerinde, ateş hatlarında bulunurken ben, Sofya’da Ateşemiliterlik yapamam. Eğer birinci sınıf subayı olmak liyâkatinden mahrum isem, kanâ’atiniz bu ise layık değilsem lütfen açık söyleyiniz.”

Şimdi biraz sonra detaylarını anlatacağım savaşın özellikle Mustafa Kemal boyutunu gördüğümüz gerek Falih Rifki Atay’a 1926 yılından gerekse özellikle ağırlıklı olarak Çanakkale Savaşları boyutunu anlattığı Ruşen Eşref Ünaydın’a anlattıklarına baktığımızda savaşın detaylarını görebiliyoruz. Ayrıca ben burada şunu söylemek isterim ki, Mustafa Kemal’in bizzat kaleme aldığı Arıburnu ve Anafartalar raporları da bizim çalışmamıza konu olmuştur.

Mustafa Kemal nihayet kendisine Enver Paşadan verilecek cevap gecikince ki kendisi Sarıkamış harekâtına çıkmıştır. Sofya’dan ayrılmak için eşyalarına toplayıp hazırlığı bir sırada kendisine nihayet telgraf gelir ve kendisinin 19. Tümen komutanlığına atandığı bildirilir. İstanbul’a gelir; ilginçtir ki, Harbiye Bakanlığı’na uğrayıp atandığı tümenin yerini öğrenmeye çalışır ama tümenin yerini bilen yoktur. En son kendisi şu bilgiye ulaşır. Tümenin yerini ancak Gelibolu yarımadasını savunmak için kurulan 5. Ordu komutanı Liman von Sanders Paşa’nın bilebileceğidir. Nihayet Liman Paşa ile görüşür ve bu yolla da tümenin Tekirdağ’da bulunduğunu öğrenir. Kısa bir süre sonra da (2 Şubat 1915 tarihinde) Tekirdağ’a gider ve tümenin başına geçer.

Bu arada Sofya dönüşünde Liman Paşa, Mustafa Kemal’den Bulgarların (Almanların yanında) savaşa girmeyi düşünüp düşünmediğini sorar. Mustafa Kemal de Bulgarların ancak iki şekilde savaşa girebileceğini söyler. Bunlardan birincisi Bulgarların kendi ülkesini ilgilendirecek şartların ortaya çıkması, ikincisi de Savaşın devam ettiği sırada Bulgar çıkarlarını gerektiren bir fırsatın hasıl olması idi. Liman Paşa’nın “siz ne düşünüyorsunuz” sorusu üzerine de, Mustafa Kemal “Bulgarları bu düşüncesinde haklı görüyorum” der. Tabiidir ki, bu cevap Liman Paşa’nın hoşuna gitmez ve konuşma burada sona erer.

Çanakkale Savaşının kaderini belirleyici en önemli noktalarından biri strateji ve tekniktir. Ne yazık ki, Alman subaylarının Türk ordularını yanlış konuşturulması ve taktik hataları Türk ordusunun kayıplarının fazla olmasına neden olmuştur. Savaşa katılan Mehmet Şevki (Yazman)’nin deyişiyle “Mustafa Kemal; Liman Paşa ve Alman komutanların hatalarını kahramanlığıyla düzeltecektir” der.

Şurada Durmuş Hocam kısmen bilgi vermeye çalışmıştı. 18 Marttan sonra özellikle Türk Başkomutanlığı ve 5. Ordu Komutanlığı, Müstahkem Ordu Komutanlığı İngilizlerin Gelibolu’ya karadan çıkarma yapacağına dair istihbarat bilgisi alıyor. Bu noktada çıkarmanın nereye yapılacağına dair Türk kurmayı arasında görüşler serdedilir. Buradaki ordu komutanı Liman Paşa çıkarmanın Saroz Körfezine yapılacağını düşünür. Çünkü buradaki düzlüklerin, arazinin çıkarmaya daha uygun olduğunu ve İngilizlerin Trakya üzerinden İstanbul’a ulaşmayı isteyeceklerini ileri sürer. Liman Paşa böyle bir hareketin kuzeydeki Türk ordusunun güneydeki birliklerle bağlantısını keseceğini de belirtir. Ona göre ayrıca İtilaf devletlerinin bir

çıkarmayı da Boğaz'ın Anadolu'daki tarafına, Kumkale'ye yapılacağını vurgular. Liman Paşa'nın Yaveri Prigge aynı düşündedir.

Mustafa Kemal bunun mümkün olamayacağını düşünür. Ona göre İtilaf Devletleri'nin buradan İstanbul'a ulaşmaları sıkıntılı olacaktır. Zira İtilaf kuvvetlerinin Trakya ve Gelibolu'daki Türk birliklerinin arasında kalacak, diğer taraftan donanmalarını Boğaz'dan geçirmediikten sonra İstanbul'a ulaşmalarının önemli olmayacaktır. Mustafa Kemal, Ruşen Eşref Ünaydın'a da anlattığı gibi asıl çıkarmanın Seddülbahir ve Arıburnu bölgesine yapılacağını düşünmüştür.

Liman Paşa düşman çıkarmasının bu bölgeye yapılacağına pek ihtimal vermiyordu. Çünkü bu bölgede büyüklü küçüklü tepeler, sırtlar vardı ve bu nedenle yarımadayı kontrol zordu. Buna mukabil Mustafa Kemal'in öngörüsü şuydu: İtilaf Devletleri Boğazın girişini tutmak ve iki yakasının birbirine en yakın yerini ele geçirmek isteyeceklerdir. Bu suretler Boğazı temizleyip donanmasını güvenli bir şekilde İstanbul'a geçirmek amacındadırlar.

Nitekim 25 Nisanda başlayacak olan harekât bu yönde olacaktır. Mustafa Kemal'in öngörüsünden biri de şuydu: Liman Paşa'nın savunma sisteminde düşman iç kısımlarda karşılaşılmalı, savunma tedbirleri buna göre alınmalıdır. Mustafa Kemal ise düşmanın kara çıkmasına izin verilmeden püskürtülmesi gerektiğini savunuyordu. Liman Paşa bu görüşünü şundan dolayı savunuyordu. Diyordu ki düşman çıkarma yaparken donanmasının yardımıyla kıyıyı dövecektir ve böylece de fazla zayıt verilecektir. Oysa Mustafa Kemal, bölgedeki irili ufaklı sırtları göz önünde bulundurarak savunma tedbirlerinin nerelerde alınabileceğini belirtir. Yine Mustafa Kemal'e göre düşman bir kere karaya çıktıktan sonra atılması mümkün olmayacaktır. Ayrıca İngilizlerin Mısır da dahil olmak üzere adalardan sevk edecekleri haddinden fazla kuvveti vardı. 25 Nisan 1915'te İtilaf Devletleri karaya çıkarma yaptıklarında Mustafa Kemal'in bu noktada da ileri sürdüğü görüşler doğru çıkacaktır. Mustafa Kemal'in bu noktadaki haklılığı Arıburnu çıkarmasına katılmış olan İngiliz istihbarat subayı Aubley Herbertt'in şu sözlerinde kendini gösteriyor: *"Türk ateşinin niçin bu kadar geç ortaya çıktığını anlamak güçtü. Şayet bizi çıkarma yaptığımız sırada topa tutmaya başlasalardı, kayıplarımız çok ağır olurdu. Biz hayatımızı kurtarmamızı sık sık Türklerin zayıflığına ve hatalarına borçlu olduk. Sürekli olarak yeni bir durumun farkına varmakta ve onun avantajlarını bütünüyle değerlendirmekte geç kalıyorlar, ayrıca onların şarapnelleri çok yüksekte patlıyor."*

Mustafa Kemal savaş stratejisini Enver Paşa'ya bazen üstlerini atlayarak açıklar ve özellikle de Liman Paşa başta olmak üzere Alman generallerinden duyduğu rahatsızlığı aktarır. Mesala 3 Mayıs 1915 tarihinde üstü Esat Paşa'yı atlayarak çektiği telgrafta şunları söyler: *"...Von Sanders Paşa bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve layıkıyla araştırmada bulunacak kadar bir zamana sahip olmadığından, sahilde çıkarma noktalarını tamamen açık bırakacak tertibat almış ve bugün düşmanın karaya asker çıkarmasını kolaylaştırmıştır...Vatanın müdafasında kalp ve vicdanları bizim kadar çırpınmayacağına şüphe olmayan*

başta von Sanders olmak üzere bütün Almanların fikirlerinin üstünlüğüne itimad etmemenizi kati surette temin ederim. Buraya teşrif eder, umumi vaziyetimizin icaplarına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim." Enver Paşa bu uyarıların gereğini yapmamakla beraber, 11 Mayıs'ta Gelibolu cephesini ziyaret etmeyi de ihmal etmemiştir. Bu ziyaretinde Mustafa Kemal ile yaklaşık bir saat görüşmüştür.

Yukarıda da değinildiği gibi 25 Nisanda yapılan çıkarma Mustafa Kemal'in öngördüğü gibi yarımadanın kuzeyine değil, güneyine yapılmıştır. Özellikle bu çıkarmalar Seddülbahir/Kabatepe ve Arıburnu bölgesinde yoğunlaşmıştır. Mustafa Kemal çıkarma haberini aldığı askerlerine şu emri vermiştir: *"Burada benimle harbeden bütün askerler kat'iyen bilmelidir ki, uhdemize tevdi edilen namus vazifesini tamamen ifa etmek için bir adım geri gitmek yoktur. Hâb ü istirahat aramanın bu istihattan yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini cümlelenize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımızın (benimle) hemfikir olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe yorgunluk âsârı göstermeyeceklerine şüphe yoktur."* Yani Mustafa Kemal daha sonra Liman Paşa'nın da ifade ettiği gibi görevini en dikkatli ve titiz bir şekilde yapan komutan olarak karşımıza çıkmıştır. Anafartalar Grup Komutanlığı'na atandığı sırada aslında çıkarmanın başarısını ya da başarısızlığını ve Türk askerinin buradaki direnişini, milletin ve vatanın var olup yok olma meselesi olarak görmüştür. İşte bu durum Mustafa Kemal'in bir başka yönünü yansıtmaktadır. Mustafa Kemal'in bizzat kendisinin kaleme aldığı Arıburnu ve Anafartalar raporlarını okuduğunuzda da bunu görmeniz mümkündür.

Bu noktada çıkarmadan ve Mustafa Kemal'in bu konudaki görüşlerinden bahsetmek istiyorum. Seddülbahir bölgesine yapılan çıkarma Alçıtepe üzerinden özellikle Kilitbahir'e doğru yapılmıştır. Yani Boğazın Asya tarafına ulaşılması hedeflenmiştir. Arıburnu bölgesinden yapılan çıkarma ise yarım adanın enyüksek yeri olan Kocaçimen ale geçirip Eceabat'a ulaşmayı amaçlıyordu. Arıburnu bölgesindeki Türk kuvvetlerinin sayısı 2.500 civarında idi. İngilizlerin Anzaklarla yapmış olduğu çıkarma yani sömürge bölgesinden topladığı askerlerle yaptığı çıkarma 15.000 16.000'e ulaşmıştır. Bu da Türklerin kendisinden altı kat daha fazla düşmana karşı direniş göstermesi anlamına geliyordu.

Bu çerçevede Mustafa Kemal'in 1930'da Ruşen Eşref'e anlattığı olay belki de Çanakkale'nin kaderini değiştiren bir gelişmeydi. Şöyle ki, 25 Nisan çıkarması başladığında Mustafa Kemal, 19. Tümen komutanı olarak Maydos bölgesinde bulunuyordu. ihtiyati kuvvet yardımcı kuvvettir. Cephede nerede ihtiyaç duyulursa oraya sevk edilecek kuvvettir. Hatta Liman von Sanders bir ara Mustafa Kemal'in tümeninin bir kısmını Anadolu tarafına geçirmeyi düşünmüştür. Mustafa Kemal buna karşı çıkmış ve birliğinin hiçbirini oraya sevke ettirmemiştir. Asıl çıkarmanın yapılacağı yerlere göre tedbirini almıştır. 25 Nisan çıkarması yapıldığı zaman Liman von Sanders acaba neredeydi? Saroz'da yani Balayır bölgesinde bulunuyordu. Hâlâ o birinci günden sonra bile şuna inanıyordu. Düşman Arıburnu ve güneye

yaptığı çıkarmayı sahte çıkarma olarak yapmıştır; asıl çıkarmayı Saroz bölgesine yapacaktır. Bu nedenle bir gün daha Saroz'da beklemiştir.

Düşman çıkarması karşısında Arıburnu bölgesindeki zayıf kuvvetlerimiz geri çekilecektir. Buradaki 9. Tümen, Maydos'ta bulunan Mustafa Kemal'den bir tabur yardım göndermesi ricasında bulunacaktır. Bunun üzerine Mustafa Kemal bir tabur değil, bir alayı (57. Alayı) bölgeye sevk edecektir. Burada Mustafa Kemal'in inisiyatif aldığını görüyoruz. Eğer Mustafa Kemal o sırada doğru karar vermemiş olsaydı İngilizler Koçaçimen bölgesini ele geçirmiş olacaktı. Bu ise İngilizlerin Kilitbahir -bugünkü Eceabat bölgesine ulaşmasını mümkün kılacaktı. Mustafa Kemal'in Ruşen Eşref Ünaydın'a anlattıklarına bakılırsa gelişmeler şu şekilde cereyan etmiştir: Mustafa Kemal, kuvvetlerini Bigalı-Koçaçimen yönünde düşmanın uçak ve donanma bombardımanına maruz kalmamak için ağaçlık, dere ve kayalık yerlerden gizlice yürütmüş ve Koçaçimen sırtlarına geldiğinde askerinin dinlenmesi için on dakikalık istirahat molası vermiştir. Askerlerinin on dakika sonra kendisini takiben Conkbayırı istikametine gelmelerini istemiştir. Yaveri, emir zabiti, baştabip ve Tümen Topçu kumandanı ile Conkbayırı'na vardığında 27. Alaya mensup bazı askerlerin 261 Rakımlı tepeden Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını görmüştür. Mustafa Kemal, bu noktada meydana gelen olayı şu şekilde anlatmaktadır. "Bizzat bu efradın önüne çıkarak:

-Niçin kaçıyorsunuz, dedim.

-Efendim düşman, dediler?

-Nerede?

-İşte, diye 261 Rakımlı Tepe'yi gösterdiler. Filhakika düşmanın bir avcı hattı 261 Rakımlı Tepe'ye yaklaşmış ve kemal-i serbestiyle ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün: Ben kuvvetlerimi bırakmışım efrâd on dakika istirahat etsin diye... Düşman da tepeye gelmiş. Demek ki, düşman bana, benim askerimden daha yakın! Ve düşman benim bulunduğum yere gelse kuvvetlerim pek fena bir vaziyete dâcâr olacaktı. O zaman artık bunu bilmiyorum, bir muhâkeme-i mıntıkîye midir, yoksa sevk-i tabîîye midir bilmiyorum, kaçan efrâda;

-“Düşmandan kaçılmaz, dedim.”

-Cephanemiz kalmadı, dediler

-Cephaneniz yoksa, süngünüz var, dedim.

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım, yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırına doğru ilerlemekte olan piyade alayıyla cebel bataryasının yetişebilen efradının 'marş, marş' ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabitlerini geriye saldırdım. Bu efrâd süngü takıp yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız ân bu ândır." Bu noktada, bölgeye yetişen kuvvetlerle cephanesiz kalmış, süngülerini takıp siper alan kuvvetler takviye edilerek düşmana ateş açılmış ve sonra da karşı taarruza geçilerek düşman geri atılmıştır. Bununla beraber, Türk tarafı da çok sayıda kayıp vermiştir. Conkbayırı Savaşı olarak tarihe düşülen bu

savaş, taraflı tarafsız bütün eleştirilenlerin kabul ettiği gibi Çanakkale'nin kaderini değiştiren olaydır.

Çanakkale'de kara savaşlarının ikinci safhası diyebileceğimiz savaşlar Anafartalar bölgesinde cereyan etmiştir. 6-21 Ağustos arasında meydana gelen savaşlar tarihin en çetin ve kanlı savaşları arasında yer almıştır. Anafartalar Kahramanı olarak şöhret bulan Mustafa Kemal'in bu bölgedeki tarihî rolünü Bursalı Mehmed Nihad'ın *"Gazi Paşa bir kez daha Çanakkale ve dolayısıyla vatanı kurtarmak için görevlendirilmişti"* şeklindeki sözleri net bir şekilde anlatmaktadır. Süremizin de sınırlı olması nedeniyle detaylarına inemeyeceğim Anafartalar Savaşları Türk milletinin kaderini tayin etmiştir.

Bütünüyle bakıldığında Çanakkale Türklerin özgürlük ve bağımsızlık ateşinin yakıldığı coğrafyadır. Milli Mücadele ruhunun canlandığı coğrafyadır. Anadolu'da dört yıl sonra kurulacak olan yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı coğrafyadır.

Sözlerimi şu noktaya değinerek bitirmek istiyorum. Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesinin dışında Suriye, Filistin ve Kafkasya da savaşmıştır. Bitlis ve Muş bölgesini Ruslardan almıştır ve Lord Kinross'un deyiimiyle Ruslara karşı tek yenilmeyen komutandır. Yine Kinross'a göre Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarken ne bedenen yenilmiştir; ne de ruhça yenilmiştir.

Burada sözlerime son verirken tekrar hoş geldiniz diyor, saygılar sunuyorum.